

BÁNK BÁN ÉS EGY OLASZ IRODALMI VITA.

Körülbelül ugyanabban az időben, amikor Katona József Bánk Bán sorsával viaskodott, a tragikus magyar nádor alakja megilletett egy olasz író is*) és az általa létrehozott mű nyomán egy kis irodalmi harc indult meg Rómában és Trevisóban, mely azután rövid időn belül igen békés befejezést nyert.

A British Museum könyvtárában „12.470. j. 9.” katalógus-szám alatt a következő kötött in-kvarto mű található:

Novelle Varie / raccolte / da / Giulio Bernardino Tomitano / Opitergino. / Oderzo. / 1825.

A kötet számos egymástól független kiadvány és kézirat egybe-fűzése révén keletkezett; a benne tartalmazott műveket (valamennyi novella) a kötésen kívül csak a kézzel írt tartalomjegyzék foglalja egységbe.

A tartalomjegyzék a mi novellánk címén kívül még egy magyar vonatkozást foglal magában. Hier. Morlini kilenc kéziratos novellájának lajstromozása után ezt a bejegyzést találjuk: Ms. di mano del S.re Segretario di Marina Giovamb. Varga di Buda. A novella a köv. címet hordozza az első lapon:

Il Palatino D'Ungheria / Novella. / Treviso / Dalla Stamperia Andreola. / 1824.

A második lapot a dedikáció foglalja el: Per / le faustissime nozze / Dario-Paolucci e / Reali. Majd a harmadik lapon: All' Egregio Signore / Giuseppe-Maria Reali / Marco Antonio Barbaro. Ezután következik a kiadónak, Marco Antonio Barbaronak, dedikáló levele. A mű történetére vonatkozó kijelentések a következők:

Vide essa la prima volta la luce in Firenze l'anno scorso per opera del chiarissimo signor Marchese Tommaso Gargallo come tratta d'antico codice, per cui nella dedicazione, ch'è presenta all' eccellentissimo signor Marchese Gian-Giacomo Trivulzio di Milano tutto si studia a mostrare che al *Decamerone* di Messer Giovanni Boccaccio appartenesse, quarta annoverandola della nona giornata.

Tehát a novellát először Tomaso Gargallo adta ki, mint Boccaccio *Decameronjának* IX. 4., újonnan megtalált novelláját. A novella eredetére vonatkozólag azonnal vita indult meg, melyről Marco Antonio Barbaro a következőkben számol be:

Ez a vélemény nagy visszhangot keltett mindenfelé, de különösen a trecento kedvelői között, akiknek igen nagy ünnep lett volna, ha a dolog csakugyan úgy állt volna, amint hírtett és így természetesen hosszadalmas vizsgálatok és komoly elmélkedés tárgyává lett (a novella), azt gondolván a bölcsőbbek, hogy ilyen ügyben csak a tényeknek lehet hinni, nem pedig egyszerű hozzávetéseknek.

A vitázók között volt Catarifilo Glossèa, tiszteletreméltó mesterem, aki nyelvünk nagy ismerője, sehogyan sem tudott egyetérteni az illusztris

*) V. ö. erről Katona Lajos, *Irodalomtört.* Közl. 1901 : 308. Szerk.

kiadó véleményével és néhány alapos megjegyzést tett, melyet azóta olvashattunk a trevisoi ujságban; a megjegyzésekből kitűnik, hogy a stílus veretére nézve az új pénz nem egyenlő értékű a régivel, a novella, bármennyit is tartalmaz Boccaccioból, napjaink terméke kell hogy legyen, és talán magának Gargallonnak a műve, aki a legtisztább olaszt írja és Horatius költői műveinek fordítása által olyannyira nevezetes.

A novella teljes címe (a szöveg első lapján), Boccaccio korának szokása szerint, egyúttal a mesét is elmondja és teljesében így hangzik: *Il Conte Di Moravia, Innamoratosi Della moglie di Bagdanno, Palatino di Ungheria, perviene per artificio della Reina sua sorella, a goderne. La violata matrona ne fa consapevole il marito, il quale, non potendo aver il Conte fra le mani, uccide la Reina, et al Re in Constantinopoli vassi a narrar l'accaduto. Vere costui conoscendo l'offesa, a giusta la pre-sane vendetta, lo assolve e nella sua grazia ritenendolo, più che per addietro l'onora.*

A cím fel is ment bennünket az alól, hogy a tartalmát ismertessük. A novella egyébként teljes hűséggel követi Bonfinius elbeszélését, legtöbb helyen nem más, mint Bonfinius szövegének trecento-olaszra való fordítása. Önálló szöveg csak az elején van, ahol a novella beállítódik a Boccaccio-féle keretbe. Az elbeszélés Neifile szájába van adva, aki a következő „morállal” vezeti be:

... che un Re potentissimo, dopo gravissima offesa da un suo suddito ricevuta, piuttosto che alla vendetta discorrere, per solo amor di giustizia, e commendato e onorato altamente abbiane l'offensore ...

A novella a nyomtatvány 24. lapjáig terjed; innen a 36. lapig Catarofilo Glossò Osservazioni-jai foglalnak helyet. Ezek a fejtegetések a novella egyes kifejezéseiről megállapítják, hogy Boccaccio nem használta őket, tehát későbbi eredetűek. Ugyanezeket a megállapításokat tartalmazza a novellához hozzátartozó különnyomat a következő címmel: *Lettera di Francesco Amalteo al nobilissimo signor Giulio Bernardino Tomitano sopra una novella attribuita a messer Giovanni Boccaccio.* Treviso / Francesco Andreola Tipografo / MDCCCXXIV. — A különnyomat végén a köv. nyomtatott megjegyzés: (14. l.) Estratta dal Giornale sulle Scienze e Lettere delle Provincie Venete n. XXXIX. — Uno de' soli sei esemplari impressi col vero nome dell' Autore. Tehát a tudós Catarofilo Glossò igazi neve Francesco Amalteo volt.

Amalteo egyébként meglehetősen fölösleges filológiai buzgóságot fejtett ki. Elég lett volna, ha egybeveti a novellát Bonfinius-szal; nyilvánvaló, hogy Boccaccio nem fordíthatta le Bonfinius művét, mely kétszáz évvel a Decamerone keletkezése után jelent meg.

A magyartárgyú novella igazi szerzője tehát Marchese Tommaso Gargallo, a Horatius-fordításairól nevezetes olasz arisztokrata. Legújabban kiadták Gargallo önéletrajzát,^{*)} melyben a Mar-

^{*)} Tomaso Gargallo, Opere edite ed inedite, pubblicate dal Marchese Filippo Francesco Di Castel Lentini. Volume Primo, Memorie Autobiografiche, Firenze 1923.

chese részletesen és nem minden ön-hízelgés nélkül számol be a novella keletkezéséről és következményeiről. A történet oly kedvesen Kazinczy-ízű, hogy érdemes leközölni:

(281. .) Egy nap Zannoni, meglátogatva Gargallo, — Gargallo végig harmadik személyben beszél magáról — a beszélgetést régi novellaíróinkra terelte. Gargallo felemlítette egy régebbi, Boccaccio modorában tartott írását és Zannoni azonnal látni kívánta. Elolvasták együtt, Zannoninak nagyon tetszett és alig várta, hogy elmondhassa az ujságot Trivulzionak. Tudnivaló, hogy ez utóbbi lovag évek óta gyűjtötte régi és új olasz írók novelláit, nem kímélve költséget és fáradságot, hogy gyűjteményét gyarapíthassa . . . Trivulzio, az időt nem vesztegetve, felkereste Marchesenket, hogy a novellát ajándékba kérje. Csak az eredeti kézirat van a birtokomban, felelte ez, és oly rongált állapotban, hogy csaknem olvashatatlan. — Majd lemásoltatom. — Inkább bizza ezt rám, nehogy hiba csússzék belé. — De holnap Rómába kell mennem, sürgette Trivulzio. — Utána fogom küldeni Rómába. — Nemesi szavára? — Ilymódon meg kellett ígérem. Trivulzio elutazott, az ígéretéről azonban nem feledkezett meg és ömlöttek a levelek, annak beváltását sürgetve. Így Gargallonak, aki nem akart szószegő lenni, viszont a kézirattól sem akart megválni, nem volt mit tennie, át kellett adnia a novellát Guiglelmo Piatti könyvkereskedőnek, aki örömmel készített belőle egy elegáns kiadást, melyet a szerző Trivulzionak ajánlott. Valami szeszély folytán — az ilyesmire ezer példa van — az a hangulata támadt, hogy úgy képzelte, mintha a novella már nem is volna az övé, hanem csakugyan Boccaccióé és most találta meg a Biblioteca Barberinianában. A novellának *Palatino d'Ungheria* címet adta, vagyis inkább: *egy igen nemes cselekedet, ami Magyarország történetében, II. Endre uralkodása alatt esett meg* . . . A Marchese az első, még meg sem száradt példányt elküldte Trivulzionak és Rómában olvasni kezdték, mohón és tapsolva. A többség Boccaccionak tulajdonította, . . . az első, aki ezt tagadta, maga a nagy hírví Luigi Rezzii apát volt, a Barberiniana könyvtárosa, kire a Trivulziohoz intézett ajánlás hivatkozott. Elég az hozzá, hogy hívők és hitetlenek egyaránt az egekig magasztalták a művet és a hitetlenek magasztalása esett a legjobban . . .

(283. l.) Mikor a (Marchese a) *Decamerone* olvasását befejezte, kezébe akadt Bonfidio (sic) *Magyar Históriaja*, nevezetesen a szóbanforgó történet benne. Megragadta az elbeszélés és azt gondolva, hogy ez méltó lett volna a nagy novellista tollára, mint olyasmi, ami a vele szomszédos időben esett meg, az az ötlete támadt, hogy megírja ő maga. Hogy mily végtelen dicsőségére vált ez a mű, annak kétségtelen bizonyítéka a vita, mely megindult a literátusok között, akik a trevisoi ujságokban pro és kontra viaskodtak, hogy vajon régi-e vagy úja novella. Eredetiségét sosem a kompozíció, az elbeszélés menete, a stílus vagy a nyelv szempontjából vonták kétségbe, a negáció érvei mindössze bizonyos szavak voltak, melyeket Boccaccio állítólag nem használt, vagy legalább is nem abban az értelemben, ahogy az álorcás szerző használta őket. Ezeket a szubtilis kutatásokat a jeles Amalteo úr, az ellenpártiak egyike, végezte el; de mielőtt nyilvánosságra hozhatta volna őket, a szerző már el is hárította a vádakát a második kiadásban, melyet Silvestro di Milano adott ki (Biblio-

teca Scelta, Vol. 154) immár javított szöveggel. A harmadik kiadást Marcantonio Barbaro úr készítette Trevisóban, hozzáfűzve Amalteo úr megjegyzéseit Catarofilo Glossèo álnév alatt; a negyedik Firenzében jelent meg Leonardo Ciardetti nyomdájában (Raccolta di Novella.)

Ezek után kissé hosszadalmasan elmeséli, hogyan írt neki Amalteo udvarias levelet, mit válaszolt rá, hogyan barátkozott össze ellenfelével, és annak a jámbor óhajának ad kifejezést, hogy vajha minden irodalmi vita ilyen atyafiságos szeretettel intéződnék el.

Amint az idézett szövegből kitűnik, az általunk használt példány a novellának nem második kiadása (amint a kiadó Marcantonio Barbaro gondolta), hanem a harmadik. Az editio princeps, valamint a többi kiadások egyike sem található a British Museumban, tehát nagyon ritkák lehetnek. De Gargallo műveinek modern sajtó alá rendezője, a jegyzetben idézett F. F. di Castel Lentini, kiadása előszavában azt ígéri, hogy az eddig megjelent két kötetet még kettő fogja nyomon követni, melyek közül a negyedik és utolsó kötet fogja tartalmazni Gargallo prózai műveit, köztük a Palatinót. Ezt 1923-ban ígérte; lehet, hogy azóta már meg is jelent, bár a British Museumban nincs meg...

Gargallo Bonfiniust jelöli meg egyetlen forrásául. Novelája három pontban egészíti ki Bonfinius sokkal rövidebb elbeszélését:

1. Gertrudis fivéréről úgy tudja hogy Moravia hercege.
2. A szerelmes herceg szájába hosszú elmélkedést ad, melyben a herceg a francia klasszicizmus modorában előadja a szerencsétlen dilemmát szenvedély és becsület közt, melyben hánytorg.
3. A király Bagdanno-val megígérteti elutazása előtt, hogy mindenkinek egyenlő mértékkel fog igazságot szolgáltatni és senkinek a személyére tekintettel nem lesz: erre az ígéretére hivatkozik Bagdanno, mikor véres tette után a király elé járul.

Ezek közül a pontok közül az elsőt, a „Moraviát“ Merania helyett, a Bánk-Bán-monda legtöbb nyugati elbeszélőjénél megjeljük; a második létrejöhetett egyszerű stílus okokból; a harmadik igen ügyes invenciónak látszik; — mindenesetre feltűnő azonban, hogy mind a három, Bonfiniusból hiányzó mozzanatot, együtt megtaláljuk egy másik műben, ami sokkal nagyobb elterjedésénél fogva Bonfiniusnál alkalmasabb volt, hogy a Bánk-bán-mondát a Nyugat országaiban ismertté tegye. Ez a Máltai Lovagok története, melyet Aubert De Vertot D'Aubeuf abbé írt.*) Az első kiadása 1726-ban jelent meg, 1757-ben már az ötödik kiadása látott napvilágot, a legelterjedtebb azonban az 1778-as kiadás. Angolra már 1728-ban, két évvel a francia editio princeps megjelenése után lefordították; de hogy hatása az egész XVIII. századon át milyen eleven volt, legjobban az bizonyítja, hogy német fordítása 1792—93-ban jelent meg, Jénában, Schiller előszavával. (Ismeretes, hogy Schiller drámát akart írni a máltai lovagokról.)

*) Histoire des chevaliers hospitaliers de S. Jean de Jerusalem, etc par M. l'Abbé De Vertot, de l'Academie des Belles Lettres, Paris 1726. Bánk Bán története I. 304—308. található.

De Vertot Bánk Bán történetének elbeszélése után hozzáfüzi, hogy így meséli el Bonfinius a *Magyarok Történetében*. Nagyon könnyen meg lehet tehát, hogy a misztifikációra olyannyira hajlamos olasz Marchese Bonfiniust sosem olvasta, hanem csak másodkézből hivatkozott rá, De Vertot-en keresztül.

Azt a „különös szeszélyt“, ami a Marcheset arra készítette, hogy saját szülöttét idegen fészekbe csempéssze, az irodalomtörténet romantikának nevezi. G a r g a l l o *Palatino*-ja által beletartozik abba a vonalba, ami Macpherson-Ossziántól és a szegény Chattertontól Prosper Mérimée-n és Fitzgerald-Omar-Khayyamon át T h a l y Kálmánig húzódik és aminek az európai irodalom oly sok értéket köszönhet. A misztifikációra való hajlam, az álorcáskodás, a magát-elrejtés egyik legközpontibb vonása a romantika mögött álló lélektani komplexumnak; a mi jeles Marchesenk azonban úgy látszik inkább csak játékból, jókedvből vetette magát alá a kor-isten jogarának.

(London.)

Szerb Antal.